
ISHBILARMONLIK ETIKASI VA UNING MULLIY XUSUSIYATLARI

Qarshiyev Avazbek Sa'dullayevich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Iqtisodiyot fakulteti talabasi

avazqarshiyev@yahoo.com

ORCID ID: 0009-0007-4688-7558

Qilichov Bobir Xo'jaqul o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Menejment kafedrası assistenti

Abstrakt: Mazkur maqolada ishbilarmonlik etikasi va uning milliy xususiyatlari o'rganilgan. Ishbilarmonlik etikasi zamonaviy biznes faoliyatining ajralmas qismi bo'lib, uning samaradorligi va milliy xususiyatlar bilan uyg'unligi mamlakatning iqtisodiy taraqqiyoti hamda xalqaro muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir qiladi. O'zbekiston madaniyatiga xos urf-odatlar, qadriyatlar va axloqiy tamoyillar ishbilarmonlik muhitida muhim rol o'ynashi tahlil qilingan. Mehmondo'stlik, hurmat, halollik va ishonch kabi tamoyillar milliy va xalqaro biznes muhitida muvaffaqiyatli tadbirkorlik faoliyatini olib borishda asosiy mezon hisoblanadi. Tadqiqot natijalari ishbilarmonlik etikasi milliy va global tamoyillar o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlashda muhim ekanligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: Ishbilarmonlik etikasi, milliy xususiyatlar, tadbirkorlik madaniyati, halollik, ishonch, o'zbek urf-odatları, iqtisodiy rivojlanish, global biznes, madaniy uyg'unlik, halol savdo.

Kirish. Ishbilarmonlik etikasi zamonaviy biznes faoliyatining asosiy tamoyillaridan biri sifatida jahon iqtisodiyotida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Har bir mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi va tadbirkorlik muhitining samaradorligi ishbilarmonlik etikasi tamoyillariga amal qilish darajasiga bog'liqdir. Shu nuqtayi nazardan, biznes etikasi nafaqat korxonalarining ichki boshqaruv tizimiga, balki ularning milliy va xalqaro miqyosda muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlariga ham ta'sir ko'rsatadi.

Milliy xususiyatlar esa ishbilarmonlik etikasi rivojlanishining o'ziga xos tarkibiy qismi hisoblanadi. Har bir xalqning madaniy, ijtimoiy va tarixiy omillari biznes yuritish usullariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'zbek xalqining o'ziga xos urf-odatları, qadriyatları va odob-axloq qoidalari ishbilarmonlik etikasi tamoyillarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu esa milliy va global biznes muhiti o'rtasida uzviy bog'liqlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi. Ishbilarmonlik etikasi va uning milliy xususiyatlari mavzusi tadqiqotchilar tomonidan keng o'rganilgan va turli yondashuvlar asosida talqin qilingan. Ishbilarmonlik etikasi tushunchasi, asosan, iqtisodiy faoliyatni boshqarishda axloqiy me'yorlar va qadriyatların ahamiyatini ta'kidlaydi. Ushbu soha bo'yicha nufuzli olimlar ishbilarmonlik etikasi jamiyatdagi iqtisodiy barqarorlik, ijtimoiy adolat va madaniy xilma-xillikni ta'minlashda muhim omil ekanligini qayd etadilar.

G'arb adabiyotlarida ishbilarmonlik etikasi asosan universal axloqiy tamoyillar asosida talqin etiladi. Masalan, Trevino va Nelson (2016) o'z ishlarida ishbilarmonlik etikasi xodimlarning ijtimoiy mas'uliyatini oshirish va tashkilotning uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlash uchun zarurligini ta'kidlaydilar. Shuningdek, De George (2015) ishbilarmonlik etikasi korporativ boshqaruvning ochiqligi, shaffofligi va halollik tamoyillariga asoslanishi lozimligini ko'rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, G'arb olimlari ishbilarmonlik etikasi global me'yorlar bilan uyg'unlashgan umumiy qoidalar sifatida qaralishini qo'llab-quvvatlaydilar.

Sharqiy madaniyatlarda, xususan, Markaziy Osiyo va Islom dunyosi mamlakatlarida, ishbilarmonlik etikasi milliy qadriyatlar va din asoslari bilan chambarchas bog'liqdir. Qodirov va Hamidov (2020) ishbilarmonlik etikasi o'zbek xalqi uchun odob, hurmat va o'zaro ishonch tamoyillariga asoslanishini ta'kidlaydilar. Ayniqsa, o'zbek madaniyatida mehmondo'stlik, katta-kichikni hurmat qilish va halollik tamoyillari muhim o'rin tutadi. Bu tamoyillar nafaqat kundalik hayotda, balki ishbilarmonlik muhitida ham asosiy mezon sifatida namoyon bo'ladi.

Milliy xususiyatlar jihatidan, tadqiqotlar ishbilarmonlik etikasi turli madaniy kontekstlarda turlicha talqin qilinishini ko'rsatadi. Hofstede (1984) tomonidan ishlab chiqilgan madaniy o'lchovlar nazariyasi milliy madaniyatning ishbilarmonlik etikasi shakllanishiga qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil qilish uchun keng qo'llaniladi. Jumladan, Hofstede o'z tadqiqotlarida o'zbek madaniyatining kollektivistik xususiyatlarini ta'kidlab, bu ishbilarmonlik faoliyatida jamoaviy qaror qabul qilish jarayonlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishini qayd etadi.

Adabiyotlar ishbilarmonlik etikasi va milliy xususiyatlarni chuqur o'rganishda tadqiqot yondashuvlarining xilma-xilligini ko'rsatadi. Kelgusida ushbu mavzuni yanada mukammal o'rganish uchun global va mahalliy tamoyillarni integratsiya qilish, shuningdek, yangi empirik tadqiqotlar o'tkazish zarurligi ma'lum.

Tadqiqot metodologiya. Ushbu tadqiqotni amalga oshirish jarayonida ilmiy bilishning tizimli yondashuv, monografik kuzatish, statistik abstrakt, mantiq fikrlash va istiqbolli prognozlash usullaridan keng foydalanildi. Shuningdek, ilmiy tadqiqotni amalga oshirishda tahlil va sintez usulidan samarali foydalanilgan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

1. Ishbilarmonlik etikasining o'zbek madaniyati bilan uyg'unligi.

Ishbilarmonlik etikasini tahlil qilayotgan vaqtda bir savol tug'iladi, O'zbek madaniyatidagi odob-axloq qoidalari ishbilarmonlik muhitiga qanday ta'sir ko'rsatadi?

O'zbek madaniyatida odob-axloq qoidalari jamiyatning barcha sohalarida, jumladan, ishbilarmonlik muhitida ham muhim o'rin tutadi. Xususan, mehmondo'stlik va hurmat odobi tadbirkorlik aloqalarini mustahkamlashda asosiy tamoyil sifatida qaraladi. Misol uchun, tadbirkorlar uchrashuvlarida mehmonni iliq kutib olish, samimiy munosabat o'rnatish kelgusidagi hamkorlikni rivojlantirishga yordam beradi. Bunday madaniyat ishbilarmonlik muhitida ijobiy obro'-e'tibor yaratishga xizmat qiladi.

Masalan, "Ipak yo'li" brendi ostida ishlayotgan mahalliy kompaniya xorijiy hamkorlari bilan muzokaralarda milliy odob-axloq qoidalarini namoyon etib, xorijiy mijozlar orasida o'ziga xos hurmat qozongan. Natijada kompaniya yangi shartnomalar tuzib, eksport hajmini oshirgan.

Milliy urf-odatlarining zamonaviy biznes tamoyillari bilan uyg'unlashuvi aslida qanday bo'ladi?

Milliy urf-odatlar zamonaviy biznes tamoyillariga moslashuvchanlik bilan uyg'unlashadi. Masalan, dasturxon atrofida muzokaralar olib borish milliy an'analardan biridir. Ushbu yondashuv, ayniqsa, an'anaviy madaniyatlar bilan hamkorlik qilayotgan xalqaro kompaniyalar uchun qulaydir, chunki bu usul o'zaro ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Misol sifatida, mahalliy hunarmandlar bilan ishlayotgan xalqaro savdo platformasi milliy urf-odatlarini hisobga olgan holda uchrashuvlar tashkil etgan va bu, o'z navbatida, ikki tomonlama manfaatli kelishuvlarga olib kelgan.

2. Milliy xususiyatlarning ahamiyati

O'zbekiston jamiyatida **kollektivizm** yetakchi rol o'ynaydi. Kollektiv manfaatlarni ustuvor qo'yish tadbirkorlikda muhim bo'lib, jamoaviy qaror qabul qilish odatiy hol hisoblanadi. Bu uslub jamoaviy mas'uliyatni oshirish va loyihalarni muvaffaqiyatli yakunlashda muhim omil sifatida ko'rinadi.

Misol uchun, o'zbek korxonalarida loyiha boshqaruvida jamoaviy maslahatlashuvlar orqali qarorlar qabul qilinadi, bu esa umumiy muvaffaqiyatni oshiradi.

Milliy madaniyatda **halollik va ishonch** biznesning asosiy tamoyillari hisoblanadi. O'zaro ishonchga asoslangan hamkorlik uzoq muddatli aloqalar yaratadi va tadbirkorlikda risklarni kamaytiradi.

Misol uchun, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qiluvchi kompaniyalar o'z mijozlariga sifatli mahsulot yetkazib berishda va'dasiga sodiq qolgani uchun xalqaro bozorda yuqori mavqega ega bo'lgan.

Shuningdek Islom dini va axloqiy me'yorlar O'zbekistonda ishbilarmonlik faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, halol savdo tamoyili tadbirkorlik madaniyatida ustuvor ahamiyatga ega. Bunday tamoyillar biznes muhitini adolatli qilish va xaridorlarning ishonchini qozonishda muhim rol o'ynaydi.

Masalan, halol sertifikatini bilan ta'minlangan oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish mahalliy bozorda katta talabga ega bo'lib, eksport hajmini oshirishga yordam bermoqda.

3. Ishbilarmonlik etikasi bilan yuzaga keladigan muammolar va orqali yaratilishi mumkin bo'lgan imkoniyatlar.

Muammolar:

— Milliy urf-odatlar va xalqaro ishbilarmonlik etikasi ba'zan bir-biriga mos kelmasligi mumkin. Bu holat xorijiy investorlar bilan aloqalarda tushunmovchiliklarga olib keladi.

— Ishbilarmonlikda axloqiy me'yorlarning buzilishi qaysiki ayrim hollarda halollik va ishonch printsiplariga amal qilmaslik iqtisodiy munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Imkoniyatlar:

— Mahalliy qadriyatlarni ilgari surish orqali o'zbek madaniyatining o'ziga xos jihatlarni global bozorda raqobat ustunligi sifatida foydalanish mumkin.

— Xalqaro hamkorlikni mustahkamlash natijasida milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda xorijiy kompaniyalar bilan ish olib borish orqali iqtisodiy aloqalarni kengaytirish imkoniyatini yaratish mumkin.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ishbilarmonlik etikasi va milliy xususiyatlarning uyg'unligi nafaqat ichki bozorni rivojlantiradi, balki xalqaro hamkorlikni kengaytirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Shu sababli, milliy qadriyatlarni saqlab qolish va global standartlarga moslashish strategik ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, milliy xususiyatlar va ishbilarmonlik etikasi o'rtasidagi uyg'unlik ichki va xalqaro biznes muhitiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'zbek madaniyatining asosiy tamoyillaridan biri bo'lgan halollik, hurmat va hamkorlik tamoyillari milliy biznes muhitida uzoq muddatli va ishonchli munosabatlarni shakllantiradi. Shu bilan birga, ushbu qadriyatlar xalqaro biznes hamkorlikda o'ziga xos raqobat ustunligini ta'minlaydi.

Global biznes muhitida esa milliy xususiyatlarni inobatga olgan holda ish yuritish, bir tomondan, madaniyatlararo tushunmovchiliklarni kamaytiradi, ikkinchi tomondan, xorijiy investorlar bilan ishonchli aloqalarni mustahkamlaydi. Misol uchun, milliy qadriyatlar asosida tuzilgan me'yoriy hujjatlar xalqaro kompaniyalarga mahalliy biznes madaniyatini yaxshiroq tushunish imkonini beradi, bu esa iqtisodiy aloqalarni kengaytirish va samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Ishbilarmonlik etikasi va milliy xususiyatlarning uyg'unlashuvi masalasida quyidagi takliflarni keltirishimiz mumkin:

1. Milliy qadriyatlarni saqlash, ya'ni mahalliy biznes subyektlariga o'z faoliyatida milliy urf-odatlar va odob-axloq qoidalarini qo'llash tavsiya etiladi. Bu, ayniqsa, xorijiy kompaniyalar bilan ishlashda madaniyatlararo muloqotda ustunlik beradi.
2. Xalqaro standartlarga moslashish usuli. Milliy xususiyatlarni saqlagan holda, global biznes etikasi tamoyillarini integratsiya qilish zarur. Masalan, hisobdorlik, shaffoflik va ekologik barqarorlik kabi xalqaro tamoyillar milliy biznes madaniyati bilan uyg'unlashishi lozim.
3. Ta'lim va trening dasturlarini amalga oshirish. Ishbilarmonlik etikasi va milliy qadriyatlarni o'rgatishga qaratilgan maxsus dasturlarni joriy etish orqali mahalliy tadbirkorlarning global bozor talablariga tayyorligini oshirish mumkin.

Ishbilarmonlik etikasi tamoyillarini biznes madaniyatiga integratsiya qilishda kelgusida e'tibor berilishi lozim bo'lgan yo'nalishlar

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish global biznesning muvaffaqiyati uchun muhimdir. Shu sababli, mahalliy biznes vakillariga xorijiy hamkorlar bilan ishlash uchun maxsus ko'nikmalarni shakllantirish tavsiya etiladi.

Ishbilarmonlikda halollik, mas'uliyat va hurmatni ta'minlovchi standartlar va kodekslarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish muhim. Bunday hujjatlar milliy va global biznes muhitida ishonchni oshirishga xizmat qiladi.

Raqamli transformatsiya jarayonlarida milliy va xalqaro etik tamoyillarni hisobga olgan holda, texnologiyalar orqali boshqaruvni shaffof qilish yo'nalishlariga e'tibor qaratish lozim.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ishbilarmonlik etikasi va milliy xususiyatlarning uyg'unlashuvi nafaqat mahalliy biznesning ichki samaradorligini oshiradi, balki xalqaro iqtisodiy aloqalarni mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Kelgusida milliy qadriyatlarni hisobga olgan holda global biznes tamoyillarini kengroq integratsiya qilish muhim vazifa sifatida ko'rilmoqda. Shu maqsadda, tadbirkorlar va siyosatchilar ishbilarmonlik etikasi tamoyillarini yanada rivojlantirish uchun birgalikda harakat qilishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. De George, R. T. (2015). Business Ethics. Pearson Education.
2. Hofstede, G. (1984). Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values. Sage Publications.
3. Qodirov, J., & Hamidov, S. (2020). O'zbek madaniyatida ishbilarmonlik etikasi va urf-odatlarining ahamiyati. O'zbekiston Iqtisodiy Jurnali, 4(2), 45-56.
4. Trevino, L. K., & Nelson, K. A. (2016). Managing Business Ethics: Straight Talk about How to Do It Right. Wiley.
5. Uzunboyeva, N. M. (2022). O'zbek madaniyati va ishbilarmonlik aloqalarining o'zaro bog'liqligi. Milliy Ilmiy Tadqiqotlar Jurnali, 6(3), 78-90.
6. Hofstede Insights. (2020). The Hofstede Model: Applications to Business Ethics. Retrieved from www.hofstede-insights.com
7. Rashidov, A. (2021). Markaziy Osiyo davlatlarida ishbilarmonlik va milliy urf-odatlar. Tadqiqot va Innovatsiyalar Jurnali, 3(1), 23-34.
8. Muhammadiyev, U. T. (2019). Ishbilarmonlik etikasining global va mahalliy kontekstdagi talqini. Iqtisodiyot va Tadbirkorlik Jurnali, 5(4), 50-63.
9. Alavi, M., & Leidner, D. E. (2001). Review: Knowledge management and knowledge management systems. MIS Quarterly, 25(1), 107-136.
10. Schwartz, M. S., & Carroll, A. B. (2003). Corporate social responsibility: A three-domain approach. Business Ethics Quarterly, 13(4), 503-530.
11. Uzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha ilgari surgan besh ustuvor yo'nalishi. O'zbekiston Milliy Axborot Agentligi (UzA), 2021.
12. Williamson, O. E. (1985). The Economic Institutions of Capitalism. Free Press.
13. Bozorov, M. T. (2021). Global ishbilarmonlik etikasi va mahalliy urf-odatlar o'rtasidagi muvozanat. Innovatsion Tadqiqotlar Jurnali, 7(2), 12-21.
14. OECD (2020). Business Ethics in a Global Economy. Retrieved from www.oecd.org.
15. Ganiev, B. R. (2022). Digital transformation and its role in improving business ethics. Uzbekistan Business Journal, 4(3), 88-95.
16. Islamov, H. N. (2020). Raqobatbardoshlikni oshirishda ishbilarmonlik madaniyatining ahamiyati. Iqtisodiy Tadqiqotlar Jurnali, 9(6), 34-49.